

Vier pelgrimstekens en een natuurstenen model van de Jeruzalemskapel

De bedevaart of pelgrimage behoorde in de late middeleeuwen tot de praktijk van alledag; jong en oud, rijk en arm, gelovig en ongelovig, vrijwel iedereen ging wel eens of vaker in zijn leven op bedevaart. De Britse historicus Brian Spencer, die over Engelse pelgrimstekens heeft gepubliceerd, zegt hierover: 'Anyone who is even slightly acquainted with Chaucer's Canterbury Tales will have discovered that the pilgrimage of the later Middle Ages was an integral part of the life and thought of people of every rank and condition, religious and secular alike' (1). De veronderstelling dat devotie daarbij niet altijd de enige drijfveer was, ligt voor de hand. Enige jaren geleden is, naar aanleiding van de verwerving van meer dan 100 pelgrimstekens, in de Catharijnebrief uitvoerig geschreven over pelgrimstochten vanuit de Nederlanden (nr.26, juni 1989). Kennis over middeleeuwse pelgrimstochten ontleen we aan een enkel bewaard reisverslag, aan testamentaire beschikkingen en aanbevelingsbrieven van degenen die zo'n tocht gingen maken, aan 'mirakelverhalen' die ontstonden rond een heilige plaats en niet in de laatste plaats aan voorwerpen van materiële aard, zoals pelgrimstekens en andere bedevaartsouvenirs. Die voorwerpen geven onder andere een indruk van de massaliteit van de bedevaarten. In een enkele plaats werd weliswaar staat bijgehouden van de aantallen pelgrims die op bezoek kwamen, maar dit gebeurde vrij incidenteel. Een topplaats als Rome telde in 1450 40.000 pelgrims per dag. Aken, een middelgroot oord, telde er in 1496 zelfs 142.000 op één dag. Een klein oord

als Wilsnack kon altijd nog rekenen op een bezoekersaantal van zo'n 100.000 per jaar (2). Het museum heeft dit laatste tot op heden nog niet gehaald, maar dit even terzijde.

Pelgrimstekens vormen een belangrijk verzamelobject voor het Catharijneconvent, evenals overigens andere bedevaartsaandenkens. In december vorig jaar kon het museum opnieuw een drietal pelgrimstekens aanschaffen, respectievelijk een St. Michael, een Calvarie en een ampul voor geheiligde vloeistof of aarde. Een vierde pelgrimsteken, een borstbeeld van een mannelijke heilige (vermoedelijk Thomas Becket, 8x5,5 cm), werd aan het museum geschonken door kunsthandelaar Patrick Reijgersberg uit Haarlem. Bijzonder aan dit laatste, overigens nogal gehavende, insigne is dat er nog verfsporen op aanwezig zijn. Kennelijk werden deze metalen insignes soms van enige kleur voorzien.

De vier verworven pelgrimstekens dateren alle uit de 15de eeuw. Het insigne van St. Michael is uniek in zijn soort. Het bestaat uit drie verschillende delen (onderlijf, bovenlijf en vleugel), die door middel van een soort klinknageltje aan elkaar gezet zijn. Het insigne is met een lengte van 13,2 cm. een van de grootste die er bekend zijn. Er zijn wel fragmenten (vleugels) gevonden van soortgelijke insignes in Engeland (3), maar geen complete engel zoals deze. Het St. Michaelsinsigne is opgegraven in Nieuwlande, een middeleeuwse dorp in het verdrinken land van Zuid-Beveland. Over de oorspronkelijke herkomst van dit insigne weten we niet zoveel. Behalve in

Pelgrimstekens met de H. Michael, Thomas Becket (?) en een Calvarie, en een ampul. Tin-lood legering, 15de eeuw. resp. RMCC m 299, 300, 301 en 302.

Mont Saint Michel in Frankrijk werd St. Michael in veel andere oorden vereerd. Michael was namelijk de belangrijkste aartsengel en genoot als overwinnaar van de duivel bij uitstek vrijwel overal grote verering (4).

Van het schildvormige pelgrimsteken met Calvarievoorstelling (7,3x5,6 cm) is evenmin bekend uit welk bedevaartsoord dit komt, omdat Heilig-Kruisreliken op veel plaatsen werden vereerd. Het insigne is echter, vanwege een technisch verfijndere uitvoering, niet te vergelijken met de enigszins plompe sierspeldjes met Calvarievoorstelling die beschouwd moeten worden als niet-plaatsgebonden devotionalia en waarvan het museum er ook een bezit (5). Onder het kruis waaraan Christus hangt, staan Maria en Johannes, beiden in enigszins achteroverhellende houding. Bovenaan zijn links en rechts de zon en de (halve) maan herkenbaar.

Ook van de ampul (4,7x3,3 cm) is de herkomst niet bekend. Hij heeft de klassieke vorm van een amfora en is, in vergelijking met veel andere pelgrimsampullen althans, een mooi gaaf exemplaar, versierd met aan de voorzijde een bloemmotief en aan de achterzijde een ster in een cirkel. Twee oortjes dienden voor het koord waaraan het flesje om de hals gedragen kon worden.

Een ander soort bedevaartsaandenken, een natuurstenen modelletje van de Jeruzalemskapel, werd ons onlangs welwillend in bruikleen afgestaan door het Amsterdams Historisch Museum. Hiervan is wel de herkomst aan te geven, namelijk Palestina. De Jeruzalemskapel bevatte het graf van Christus, voorgesteld als een rechthoekige stenen tombe, en wordt daarom ook wel betiteld als H. Grafkapel. Deze kapel bevond zich in de H. Grafkerk te Jeruzalem en vormde het reisdoel van de vele pelgrims naar het Heilige Land. Een van hen moet de kleine maquette als herinnering aan zijn tocht hebben meegenomen.

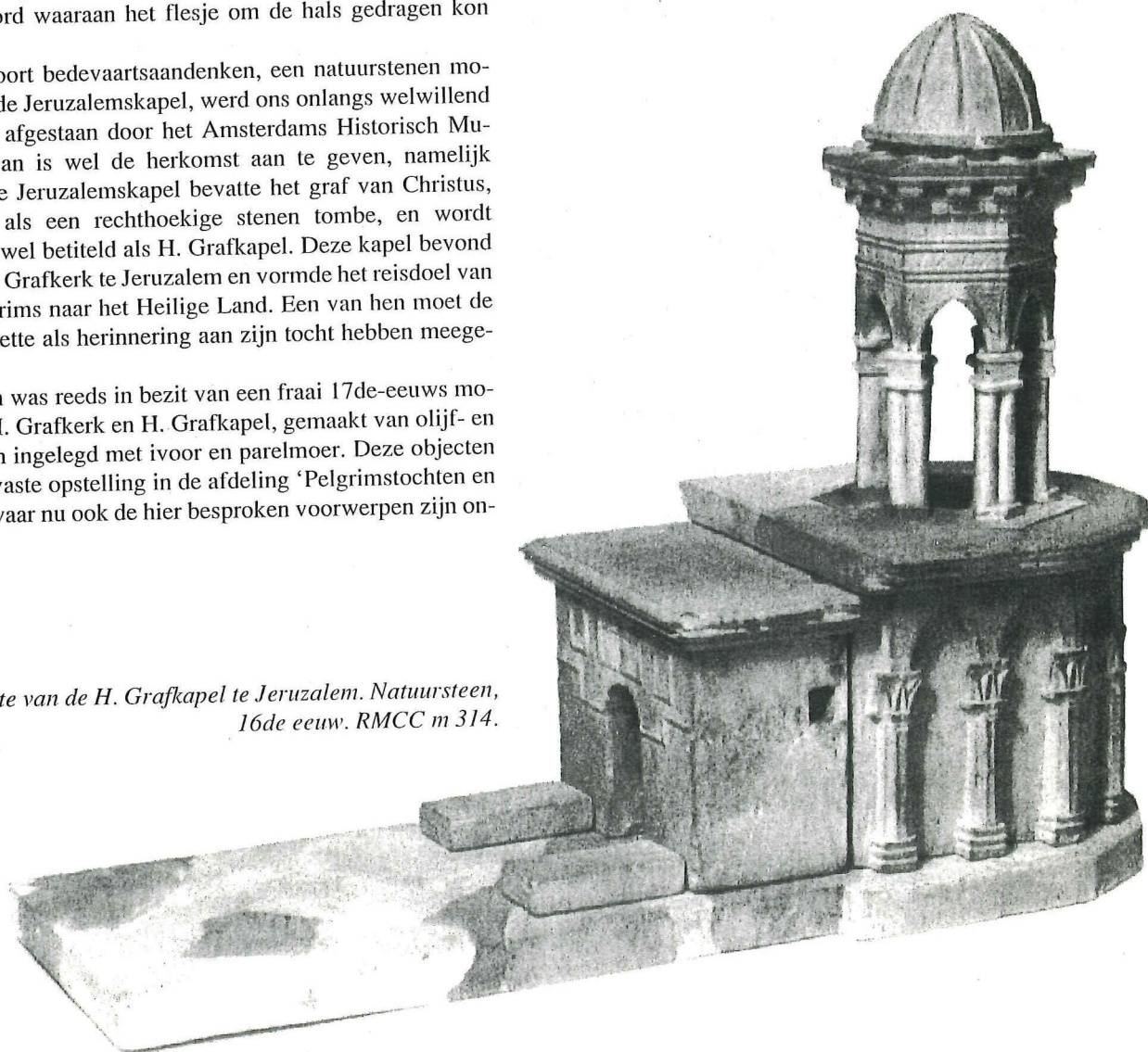
Het museum was reeds in bezit van een fraai 17de-eeuws model van de H. Grafkerk en H. Grafkapel, gemaakt van olijf- en cederhout en ingelegd met ivoor en parelmoer. Deze objecten staan in de vaste opstelling in de afdeling 'Pelgrimstochten en Relieken', waar nu ook de hier besproken voorwerpen zijn on-

dergebracht. Het natuurstenen modelletje (17x13 cm) komt qua vorm en afmetingen vrijwel overeen met het houten kapelletje, maar dateert uit de 16de eeuw. Het is vorig jaar in fragmenten opgegraven in Amsterdam, bij de Egelantiersgracht (6). Nu is het gerestaureerd en vormt het een welkome aanwinst, omdat het, in tegenstelling tot de houten maquette, een voorbeeld is van een minder exclusief souvenir.

M.C.

1. Spencer B.W., Medieval pilgrim badges. Some general observations illustrated mainly from English sources, in: *Rotterdam Papers* 1968 p.137.
2. Ibidem.
3. Mitchiner M., *Medieval Pilgrim and secular Badges*. London, 1986 p.96 nr. 218.
4. Ibidem. Vgl. ook: Heeringen R.M. van e.a (red.), *Heiligen uit de modder. In Zeeland gevonden pelgrimstekens*. Zutphen, 1987 nr.20.
5. RMCC m.238 (*Heiligen uit de modder*, p. 126 nr. 47.1).
6. Baart J.M., Jerusalem aan de Zeedijk, in: *Ons Amsterdam*, 1991 nr.11 p.256.

Maquette van de H. Grafkapel te Jeruzalem. Natuursteen, 16de eeuw. RMCC m 314.

Catharijnebrief

Driemaandelijks bulletin van de
Vereniging van Vrienden van het museum Het Catharijneconvent

nummer 39 • oktober 1992

MINI-EXPOSITIE VAN NIEUWE AANWINST: ONTWERPTEKENINGEN VOOR KERKRAMEN

J.H.E. Schilling, ontwerptekening voor raam remonstrantse kerk te Arnhem, 1942. RMCC te 143a.